

О.Власенко, І.Богдан. Методика формування патріотизму в учнів старших класів у позакласній роботі вчителя // Тенденції модернізації національних освітніх систем: збірник наукових праць / за ред. О.С. Березюк, О.М. Власенко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 158 с.

Ольга Власенко,
кандидат педагогічних наук, доцент
Ірина Богдан,
студентка ННІ фізико-математичного факультету
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ В УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ ВЧИТЕЛЯ

Питання визначення критеріїв вихованості завжди було в центрі уваги науковців. Свідченням того є праці Т. Анікіної, В. Дзюби, М. Качур, Р.Петронговського, П. Онищука та інших. Дослідники по-різному відповідають на запитання, що найбільше характеризує патріотичну вихованість старшокласників.

Більшість дослідників виходить з того, що будь-яка з моральних якостей, у тому числі патріотизм, є складним комплексом почуттів, знань, переконань і практичних дій людини. Оскільки ставлення особистості формуються на базі знань і виявляються у вчинках, то необхідно враховувати і рівень патріотичних знань, і характер діяльності учнів. Виходячи з цього, М. Терентій визначає такі компоненти критеріїв патріотичної вихованості, як зміст, обсяг, систематичність набутої інформації щодо патріотизму; ступінь самостійності патріотичних суджень; якість світоглядної впевненості, що виявляється у справах і вчинках.

Слід зазначити, що дослідники по-різному відповідають на запитання, що найбільше характеризує патріотичну вихованість старшокласників. Одні вважають, що рівень вихованості треба визначати за сукупністю патріотичних якостей, для других визначальним є суспільна спрямованість особистості, для третіх вирішальним є реальні вчинки старшокласників для четвертих - співвіднесеність ідеального і реального тощо. Такі підходи швидше доповнюють один одного, ніж суперечать.

Вчені визначають такі критерії та показники формування патріотизму старшокласників:

- когнітивний (розуміння атрибутів держави, прав і обов'язків);
- етноідентифікаційний (розуміння своєї єдності з українським етносом, у знанні звичаїв, традицій рідного народу, його складної долі та передбачення історичної перспективи його прогресивного зростання);
- емоційно-мотиваційний (бажання включатися в навчальну діяльність, предметно-перетворювальну діяльність та діяльність, спрямовану на

збереження історичної пам'яті свого краю, пам'яток культури, вшанування визначних осіб регіону);

- практичний (виявлення пізнавальних, пошукових, організаторських, предметно-перетворювальних умінь та вмінь суб'єкт - об'єктної взаємодії як основи патріотичних звичок).

Критеріями патріотичної вихованості учнів Т. Анікіна вважає:

- рівень знань, що включає ступінь орієнтації студентів в царині художньої спадщини рідного краю;

- ставлення до вивчення спадщини краю, що проявляється в суб'єктивно-емоційному реагуванні ;

- характер краєзнавчо-патріотичної діяльності яз збереження і відтворення соціально-культурного досвіду народу.

Дещо по-іншому, із врахуванням вікових соціально-психологічних особливостей, розглядає критерії та показники патріотичної вихованості молодших школярів засобами художнього краєзнавства у своєму дисертаційному дослідженні М. Качур. До критеріїв досліджуваного явища автор відносить такі: когнітивний; емоційно-ціннісний; діяльнісно-творчий; етно-ідентифікаційний; полікультурний.

Ми поділяємо думку П. В. Онищука, що головний критерій патріотичної вихованості вихованців - це їх справи, реальна поведінка, уміння поєднувати слово і діло. При розробці критеріїв і показників патріотичної вихованості ми виходили з положень, що об'єктивною основою критеріїв є практичні справи і вчинки . Поведінка к учнів без урахування критеріїв внутрішніх мотивів, що діють у певних ситуаціях, може неточно характеризувати його патріотичну вихованість. Таким чином, конкретні дії, вчинки учнів, що складають об'єктивну основу оцінки патріотичної вихованості, необхідно доповнити з'ясуванням мотивів дій, прагнень, намірів і переконань.

Аналіз наукової літератури, результатів спостережень, експертного опитування та бесід із викладачами дав можливість виявити показники, що найбільшою мірою розкривають відповідні критерії. У результаті було виділено найбільш значущі з них. Було виявлено, що основними критеріями патріотичної вихованості старшокласників є: інформаційно-пізнавальний, світоглядний, мотиваційно-цільовий, діяльнісно-результативний.

Інформаційно-пізнавальний критерій характеризує рівень знань патріотичного характеру та відображається в таких показниках:

- рівень засвоєння знань з історії України;

- знання сучасних важливих подій в Україні, вироблення власної позиції стосовно цих подій;

- знання рідної мови;

- знання свого родоводу, культури, традицій, звичаїв, символіки та мистецтва;

- здатність оцінювати патріотичну вихованість підлеглих.

Світоглядний критерій характеризує переконаність старшокласника в необхідності патріотичної поведінки, його готовність до такої поведінки в навчальній, службовій, суспільній, культурно - дозвільній сферах життєдіяльності. Цей критерій виявляється в таких показниках:

- почуття гордості за свою країну, її видатних людей;
- інтерес до майбутнього Батьківщини, Державної
- усвідомлення своєї належності до рідного народу, його духовних надбань;
- повага до рідної мови, культури, традицій.

Мотиваційно-цільовий критерій становить мотиваційну основу патріотичної вихованості визначає спрямованість і структуру життєво важливих цілей. Основними показниками критерію є:

- свідоме ставлення до участі у розбудові незалежної держави, зміцненні її авторитету на світовій арені, службі на користь українського народу;
- усвідомлення значущості патріотичного виховання для майбутньої професійної діяльності
- прагнення до самовдосконалення особистості, поглиблення патріотичних знань.

Діяльнісно-результативний критерій відображає наявність умінь і навичок патріотичного виховання учня в процесі діяльності. Основними показниками цього критерію є: успішність старшокласника у вивченні історії рідного краю, Батьківщини; Таким чином, на основі аналізу підходів до визначення критеріїв вихованості нами були розроблені критерії та показники патріотичної вихованості учнів. Використання критеріїв патріотичної вихованості старшокласників та їх показників дало можливість оцінювати ефективність процесу патріотичного виховання досягати дієвості застосовуваних форм, засобів, методів роботи всіх суб'єктів виховання.

Під показниками формування патріотизму старшокласників ми розуміли особливості виявлення кожного з його компонентів. Когнітивний компонент патріотизму визначається розумінням учнями старших класів атрибутів власної держави, своїх прав і обов'язків, переконанням у розвитку України як демократичної держави та розумінням важливості саморозвитку для всілякого сприяння зміцненню державності й суспільного добробуту.

Етноідентифікаційний компонент патріотизму проявляється в розумінні своєї єдності з українським етносом, у знанні звичаїв, традицій рідного народу, його складної долі та передбаченні подальшої історичної перспективи його прогресивного зростання. Він проявляється в здатності старшокласників включатися в діяльність, спрямовану на пізнання культури й традицій свого регіону для збереження цих надбань для майбутніх поколінь.

Емоційно-мотиваційний компонент патріотизму виявляється в бажанні школярів активно включатися в навчальну, краєзнавчо-пошукову, предметно-перетворювальну діяльність та в діяльність, спрямовану на збереження історичної пам'яті свого рідного краю, пам'яток культури, вшанування

визначних осіб конкретного регіону. Цей мотив дозволяє старшокласникам активно включатися в різноманітні види діяльності.

У практичному компоненті патріотизму суттєвим є виявлення пізнавальних, пошукових, організаторських, предметно-перетворювальних умінь та вмінь суб'єкт-суб'єктної взаємодії як основи патріотичних звичок.

Високий рівень розвитку патріотизму старшокласників характеризується стійкою мотивацією старшокласників, бажанням включатися в навчальну та інші види діяльності патріотичного спрямування, творчим пізнанням себе і суспільства, високим усвідомленням своєї ідентичності з рідним народом. Такі школярі творчо розв'язують проблеми в системі “Я” – “Держава” – “Суспільство” й реалізують їх у своїй життєдіяльності. У них завжди чітко проявляється стійка мотивація до діяльності. Їх мислення є теоретично-узагальнюючим і вирізняється глибоким аналізом етнічного змісту. Вони здатні робити наукові узагальнення та здатні ставити проблеми в системі “Я” – “Держава” – “Суспільство” і прагнуть до їх розв'язання. Учні високого рівня можна віднести до творчого особистісного типу.

Середній рівень розвитку патріотизму старшокласників характеризується вибірковою мотивацією, яка дозволяє їм достатньо усвідомити взаємозалежність своїх прав і обов'язків як визначальних атрибутів державності. Їх уміння є продуктивними, що дозволяє брати участь у навчальній та інших видах діяльності. Такі старшокласники будують алгоритми і застосовують на практиці задачі в системі “Я” – “Держава” – “Суспільство”. Проте у даних школярів переважає практична діяльність патріотичного спрямування, мотивація стійко виявляється лише в деяких випадках. Учні цього рівня вирізняються змістовно-нормативним мисленням. Вони знають народні обряди, звичаї, традиції, норми і способи їх прояву.

Низький рівень розвитку патріотизму старшокласників окреслюється ситуативною мотивацією до включення в різні види діяльності, репродуктивним осмисленням законів та інших атрибутів державності, ситуативним усвідомленням свого взаємозв'язку з культурою, звичаями й традиціями рідного народу, а також репродуктивними вміннями, що виявляються в різноманітних видах діяльності. У таких старшокласників переважають моральні дії патріотичного спрямування за механізмом наслідування. Їх мотивація є ситуативно-імпульсивною і проявляється за конкретних зовнішніх та внутрішніх умов. Мислення школярів цього рівня синкретично-ситуативне, вони поверхово знають традиції, звичаї і розуміють їх на рівні емпіричних фактів без відповідного узагальнення.

Як засвідчують результати констатувального експерименту, всі компоненти патріотизму експериментальної групи виявляються на середньому рівні актуалізації. За таких умов вищими є показники когнітивного (42,1%) та етноідентифікаційного (49,1%) компонентів. У контрольній групі вони є дещо нижчими (когнітивного – 38,1 %; етноідентифікаційного – 42,3 %).

Проте і в експериментальній, і в контрольній групах показники емоційно-мотиваційного і практичного компонентів є нижчими (в експериментальній, відповідно, емоційно-мотиваційного – 45,1%; практичного – 40,1%; у контрольній емоційно-мотиваційного – 38,2%; практичного – 36,2%). Суттєво, що в обох групах надто слабо проявляється внутрішня мотивація, особливо бажання старшокласників включатися в реальну діяльність по зміцненню й збереженню рідного краю та інші її види.

У результаті формувального експерименту вдалося значно активізувати розвиток когнітивного компонента патріотизму старшокласників (65,1%). Відповідно зміцнилася їхня мотивація (55,1%) та відбувся розвиток етноідентифікаційного (76,1%) та практичного (63,2%) компонентів. У контрольній групі, у зв'язку з реалізацією традиційних виховних засобів, ці показники відповідно змінилися: когнітивний компонент – 35,1%; емоційно-мотиваційний – 39,2%; етноідентифікаційний – 43,2%; практичний – 37,1%.

Закономірно, що такі показники були досягнуті завдяки реалізації організаційно-функціональної моделі формування патріотизму старшокласників, основними функціями якої були ціннісно-орієнтаційна, гностична, навчальна, виховна та предметно-перетворювальна, і реалізовані основні засоби (навчання, мистецтво, пам'ятки культури, слово, гра та предметно-перетворювальна діяльність краєзнавчо-пошукового спрямування). Зазначені вище засоби реалізовувалися з використанням новітніх навчальних технологій.

У процесі експериментальної роботи обґрунтовано й визначено психолого-педагогічні умови формування патріотизму старшокласників. Серед них: розвиток внутрішньої мотивації старшокласників, яка базується на поєднанні матеріальних та моральних спонук; трансформація досвіду самоідентифікації з власним етносом; формування знань і вмінь патріотичного спрямування; поєднання навчальної та науково-пошукової діяльності старшокласників; включення їх до різноманітних видів діяльності педагогічного спрямування з урахуванням власних інтересів та здібностей; чітка координація навчально-виховної діяльності старшокласників органами шкільного самоврядування; безпосереднє залучення до управління й організації поза навчальної діяльності самих старшокласників; застосування у виховній діяльності новітніх педагогічних технологій систематичного діагностування та корекції розвитку почуття патріотизму; чітка взаємодія вчителів і батьків у системі “Школа – родина”.